

התורף הקירוב עצמו עבירה, וכמו שאמרו עשו משמרת למשמרת. וכל זה בכלל מה שאמרו סנהדרין ק"ז א' לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון כו' ורצה לומר, אפילו בשביל להתרגל לנסיונות ולעלות בעבודתו ית'.

ואם כה אפוא לא נשאר שימוש הנסיון אלא במקרים ידועים כאשר נודמן עם העבירה בפונדק אחד והם מקרים בודדים לא ישלימו את תפקיד הראוי על שדה שימוש המעשי – אבל שומר מצוה ודקדוקיה, הנסיונות מצוים לפניו ומערכה תדירית נטושה לפניו ונוח לו להתאמן יפה כדי להרגיז יצרו הטוב על יצרו הרע, וההזדמנות לפניו לנסיון הבחינה בכל שעה ועליתו בטוחה ותיקונו נאמן' (חזון איש אמונה ובטחון' ד, ט).

וע"ע מהר"ם לובלין; שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ ו תשל"א.

רמזים ופרפראות

'עולא כי הוה אתי מבי רב הוה מנשק להו לאחתיה אבי ידיהו ואמרי לה אבי חדיהו' – טעם על נשיקה זו על דרך הסוד, ע' בספר 'בן יהודע'. ועוד הוסיף בה דברים:

'נמצא היה מנהג אצל הראשונים בזמן חכמי התלמוד לנשק על החזה, ולכן יש מנהג פה עירינו בג'דאד יע"א, שהכלה בליל החופה כשתלך מבית אביה לבית בעלה, תנשק בעת הלוכה קודם יציאתה מפתח בית אביה, לאביה ולאחיה הגדולים על הבגדים שהם כנגד הדדים שלהם. ומה שנהגו בזה הנשיקה רק בעת שהולכת מבית אביה לבית בעלה בליל החופה – רומזת להם, אע"פ שאני יוצאה מן הבית שלכם והולכת לשכון בבית בעלי, הנני עוד שוכנת בקרב לב שלכם ועודני דבוקה בכם, וכמו שאמר אותו אהוב לחבירו שהלך למרחקים, רחוק אתה מעיני וקרוב אתה בלבי ורעיוני'.

'הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו' – רמז שרצה לטהר עצמו לגמרי, עד שיהא נקי ובר מכל חטא ועוון כאשר היה בזמן היותו עובר במעי אמו, שראשו היה מונח בין ברכיו (בן יהודע. וע"ש עוד ענינים).

(ע"ב) 'אי סייפא לא ספרא ואי ספרא לא סייפא' – בדרך רמז: 'ספרא' מלשון ספיר – זכות ובהירות. 'סייפא' – סוף; כאשר האור זורה ויהל על אדם או על ענין מסוים – אין לו סוף וקץ. ואם יש לו הפסק וסוף – סימן הוא שאינו מאיר (רמתים צופים על תנדב"ר קטוב, ב אות פח – מהרה"ק מלובלין).

דף יח

זעל אשתו להריגה – דלא מיחה (= מיחתה. ושוא צ"ל: 'מיחת' או 'מחאי') ביה. מכאן אמרו: כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה – נענש עליו' – ואף לפי דעת הסוברים (ע' רא"ש ברכות רפ"ג) שהנשים אינם בכלל דין ערבות, להיתפס בעוון אחרים – אעפ"כ מחויבת היא במחאה מדרבנן עכ"פ. [וגם חייבות הן במצות 'הכת תוכיח'] (עפ"י שו"ת מהר"י אלגאזי ב; חקרי לב או"ח מח, דף פג – מובא בספר מגדים חדשים ברכות לא:).

זעל בתו לישוב בקובה של זונות – דאמר ר' יוחנן: פעם אחת היתה בתו מהלכת לפני גדולי רומי,

אמרו, כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, מיד דקדקה בפסיעותיה' – ומדה כנגד מדה סיבבו משמים שיושיבוה בקובה, לפי שהיה במעשיה משום גירוי יצר הרע. מכל מקום לא נענשה שתזנה ח"ו, שאין זו מן המדה, אלא אדרבה, הביאה שתעמוד בנסיון כנגד היצר הרע, וזו תקנתה. ואכן נשאה נקיה וטהורה כדלהלן, ושכרה כפול לעולם הבא (ריעב"ץ).

ובספר מסילת ישרים (טז) פרש החטא בדרך אחרת, זו לשונו:

'אמנם, מה שצריך לאדם יותר עיון ומלאכה רבה, הוא תערובת האיסור, דהיינו, שלפעמים האדם הולך ועושה מצוה לשמה ממש, שכך גזר אבינו שבשמים, אמנם לא יחדל מלשתף עמה איזה פניה אחרת, או שישבחוהו בני האדם או שיקבל שכר במעשהו. ולפעמים, אפילו אם לא יהיה מתכוין ממש לשיבחוהו, בשמוח לבו על השבח ירבה לדקדק יותר, כעין מעשה של בתו של רבי חנינא בן תרדיון, שהיתה פוסעת פסיעות יפות, וכיון ששמעה שאומרים כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, מיד דקדקה יותר. הרי התוספת הזה נולד מכח השבח ששבחוהו...'. [הכוונה ששבחו אותה על מידת הצניעות שהיתה בה, בדרך הליכתה, ומשהרגישה בשבחה מיד דקדקה בפסיעותיה ונתחזקה במדת הצניעות. ועל כך שנהנתה מן השבח ששיבחוהו, ו'נטלה לעצמה' משהו ממידת הצניעות שהיתה בה – דקדקה עמה משמים. ע' בזה בשיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ – כ תשל"ב; יא תשל"ג. ואולם הגר"מ מאוזו שליט"א כתב על כך: במחכ"ת זה נגד פשט הגמרא ורש"י, ופשט דברי המסלת ישרים שכתב "כעין מעשה של בתו של רחב"ת" וכו', ולא כיוון לפירוש זה כלל].

וב'בן יהודע' הסביר שכוונתה היתה שישבחו את ישראל, על מנהגיהם הטובים וצניעותם. אלא שהחטא היה בכך שהיה לה לחוש שמא בכך היא תגרה יצרם הרע ויתנכלו לה.

'היצור וגו' – 'אקרא דלעיל מיניה קאי' (מהגר"א נבנצל שליט"א. כלומר מתייחס אל הכתוב שלפניו: 'כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלקינו' דהיינו רמז להוגה את השם).

'אני אומר לך דברים של טעם' – שגזירת שמים היא שמלכות זו תמלוך עלינו, 'זאתה אומר לי מן השמים ירחמו' – והלא אין סומכים על הנס. וגם אם ייעשה לו נס – הלא מנכין לו מזכויותיו בשל כך (מהרש"א).

[ע"ע במובא ביוסף דעת סנהדרין ע"ד מהגר"א נבנצל שליט"א, שנראה שמסירות נפש על מצות עשה – רשות. וע"ע במובא שם מספר 'מי השילוח' שמצינו באנשים מסוימים שמסרו נפשם על מצוות פרטיות מסוימות, שהן שייכות להם לפי שרשם. ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א ח) מובאת סברא הפוכה: גם לשיטת הראשונים שרשאי ליהרג ולא לעבור בשאר איסורים – זהו רק אם היה מוסר נפשו על כל דבר ודבר, אבל אם אינו עושה כן אלא על דבר אחד – הרי זה מתחייב בנפשו, שהרי מראה שאינו עושה כן מצד קידוש השם אלא שחושב להחמיר בענין מסוים הנראה לו, מסיבה כלשהי – והלא במקום פיקו"ג הוא התר גמור. ע"ש].

'מה אני לחיי העולם הבא? אמר לו: כלום מעשה בא לידך, אמר לו: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים' – כתב הרמב"ם (בפירושו למשנה סוף מכות) שאדם המקיים מצוה אחת בכוונה טהורה ולא ישתף עמה כל כוונה אחרת מכוונות העולם – זכה בה לחיי העולם הבא. והביא את המעשה שלפנינו לסיוע:

'...וממה שיורה על העיקר הזה, מה ששאל ר' חנניא בן תרדיון מה אני לחיי עולם הבא, והשיבו המשיב: כלום בא מעשה לידך?! כלומר, נודמן לך לעשות מצוה כהוגן. השיבו, כי נודמנה לו מצות צדקה על דרך שלמות ככל מה שאפשר, וזכה לחיי העולם הבא.'

יש להעיר ממה שאמרו לעיל 'כדבעי ליה לא עבד', הרי שלכאורה לא היה בשלמות. וי"ל שאותו מעשה פרטי אמנם היה בשלמות ככל האפשר, ובזכותו זכה לחיי העולם הבא, אלא שהיה לו לעסוק עוד בגמילות חסדים כראוי לו. ולפי"ז מבואר שאין כוונת הרמב"ם על מצוה מסוימת שעושה אותה בשלמות במשך חייו, אלא אפילו מעשה יחיד. עוד יתכן לפרש מה שאמרו 'כדבעי ליה לא עבד' היינו לפי דעתו שלו עצמו, שהיה בעיניו כמחסר במצוה ולכך אמר 'לא עסקתי אלא בתורה בלבד', והיא היא מעלתו ושלמותו, שבכל מה שעשה היה בעיניו כחסר, ולא שבע רצון ממעשהו. אבל לפי האמת הגיע בה לשלמות, כמו שאמר לו ר"י בן קסמא.

– היה מסופק בעצמו שזא אף על פי שיש בו תורה הרבה, הלא אמרו (לעיל) כל העוסק בתורה בלבד, דומה כמי שאין לו אלוך. וזהו שענה לו: כלום מעשה בא לידך, שהמעשה הוא העיקר. ואמר לו: מעות של פורים... ואמר לו: 'מחלקך בתורה היא חלקי, ומגורלך במעשים היא גורלי' – שאין מעשה גדול מזה (מהרש"א).

ע"ע חדושי אגדות מהר"ל; מכתב מאליהו ח"ג עמ' 107 ואילך – 'ערכם של מעשים קטנים'. וע"ש בח"ד עמ' 322.

– 'הדברים מרפסין איגרא; ר' חנינא מקהיל קהילות ברבים ודורש בתורה בשעת השמד – האם יש מעשה גדול מזה? וכשהוא שואל את ר' יוסי 'מה אני לחיי העוה"ב' – לכאורה גם השאלה אינה מובנת, אבל עוד יותר מפליא שר' יוסי בן קיסמא שואלו 'כלום מעשה בא לידך?' הרי במוסר עצמו על לימוד תורה ברבים בשעת השמד עדיין צריכים לחפש מעשים כדי לעמוד על התנהגותו ולבחון אם אמנם הוא בן עוה"ב! ור' חנינא מספר שנתחלפו לו מעות פורים עם מעות צדקה וחילק את הכל לצדקה, הרי שהיה וותרן בממונו – לכאורה זוהי מעלה שאינה נחשבת בעינינו כלל לעומת מסירת הנפש עבור לימוד תורה ברבים בשעת השמד!

חזינו מכאן בהכרח דעת חז"ל כי מהמעשה הגדול ביותר של מסירות נפש על זיכוי הרבים, עוד אין כל ראייה אם אמנם בעל המעשה הוא בן עוה"ב, שעל זה ישנה רק הוכחה אחת, והיא נקיות במדות, ובפרט נקיות מאהבת בצע!

מנוראות הדברים כיצד חז"ל ביקרו זה את זה, אנו למדים לעצמנו כי המצוות הגדולות ביותר שאדם עושה בפרהסיא הצלת הכלל, יתכן 'ותהיה כוונת עושיהם להודיין בהם אצל בני אדם ולקוות כבודם ושבחם על עשותם' (חובת הלבבות יחוד המעשה, ג). אנו במצבנו נדע איפוא איזו סכנה טמונה בעבודת הכלל, ונבין למה בכל הנוגע לציבור, הפרוץ מרובה על העומד... (מתוך עלי שור ח"א עמ' רעד).

'אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחי העולם הבא? אמר לו הן...' – אף על פי שכל עשיית מעשה בידים של קירוב המות – אסורה, גם כדי להציל מיסורים וגם על פי בקשתו (כדמשמע ברמ"א יו"ד שלט, א) – אפשר שכאן שונה, לפי שהיה אותו ממונה עכו"ם – לכך התיר לו. ואע"פ שגם בני נח מצווים על הרציחה, אפשר שגדר איסורם שונה, שכל שהוא לטובתו של הנרצח – מותר להם. ואולי הטעם משום שבאותה המיתה שבני אדם ממיתים אותו, רשאים לעשות שתהיה בקלות הגם שתהיה יותר מהירה. ועדיין צריך עיון (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ב קעד, ג וחור"מ ח"ב עד, ב. ועיין עוד שם עג, ג).

נקט שם שהמנועונו מפתחת פיו – מצד הדין היתה ולא ממדת חסידות. וע' בספר 'ביצחק יקרא' (מהדו"ק גז) מה שצייד בזה דרך אחרת. ובסוף דבריו כתב: 'שוב שמעתי מאדמו"ר הגרשו"א (שליט"א) [זצ"ל] שדעתו נוטה להתיר לסובל מכאובים איומים, ליקח תרופות משככות אף אם לפי דעת הרופאים מקרב בזה את מותו...'

וע"ע בענין זה בים של שלמה ב"ק פ"ח יט; שבות יעקב ח"ג יא; מנחת שלמה צא, כד. עוד העירני הגר"נ גולדברג שליט"א לדברי דעת זקנים מבעלי התוס' – בראשית ט, ה. ולמש"כ בספר הלכה ורפואה כרך ב.

‘ע”ב) אתא אליהו אדמי להו כזונה’ – לרמז לו שזכה לנס זה בשביל מצות הצלת בת ישראל הצדקת מטומאת הזנות, ובוהו יודע גודל זכות האדם המקנא בשביל הזנות והמציל את ישראל ושומר מדבר זה (עפ”י בן יהידע).

‘ממעשה דברוריא’ – בפסחים (סב:) מבואר שהיתה אשה חכמה בתורה ומלומדת ביותר. ומשמע בשו”ת מהרי”ל (קצט) שלימודה בתורה שבע”פ [שמעצמה עשתה כן, ולא סמכה על דברי חכמים שאסרו הדבר] הוא שגרם לה להתפתות, כענין שאמרו ‘כל המלמד בתו תורה כאילו מלמדה תפלות’. (ע”ע בענין לימוד תורה באשה באופן עצמאי – במובא ביוסף דעת סוטה כ-כא).

וע”ע בספר בן יהידע שבאר כיצד עשה ר’ מאיר כדבר הזה, לומר לתלמידו לנסותה בעבירה.

‘ההולך לאיצטדינין ולכרקום... הרי זה מושב לצים... הא למדת שדברים הללו מביאין את האדם לידי ביטול תורה’ – לפי שיש לבעל-דין לחלוק ולומר שאותם ענינים ומופעים, יש בהם דברי חכמה במשלים ומליצות, גם הם משמחים לבבות ונפשות דואגות – על כן אמר, אדרבה, מבטלים הם מן התורה המשמחת לבבות ומשיבת נפשות (מהרש”א).

וע’ שו”ת שבט הלוי ח”ו קנה, ב ש’אין מקום לחלק בזה בין אנשים לנשים.

‘כל המתיהר נופל בגיהנם...’ – ש’הגאווה מסכבת כמה עבירות ומגברת יצר לב האדם עליו... כי ממנה יפרו חטאים... כן עושים הרשעים את הגאווה ניר בלבכם וזורעים בו המחשבות הרעות להוליד ולהצמיח העבירות שהם פרי מחשבתם... מלבד כי הגאווה גורמת חטאים, המדה עצמה חטאת... ובעל הגאווה נמסר ביד יצרו כי אין עוזר השם עמו, אחרי אשר הוא תועבת השם’ (מתוך שערי תשובה לרבנו יונה א, כז).

‘אלך ואתגרה בשינה’ – כלומר, אע”פ שאין השינה באה עליו, ילך ויגרה את השינה בעצמו, שיביאנה עליו ע”י שישכב על מיטתו ולא ישח עם אדם (בן יהידע. ע”ע צדקת הצדיק יז; דובר צדק עמ’ 22).

ועוד, אדם שמטרידים אותו הרהורים רעים, יכול לסבור שמוטב לו להתגרות בשינה, להנצל על ידיה מהרהוריו – על זה אמר, אין טוב לו להנצל מהעבירה אלא תורה, כדכתיב מוזימה תשמר עליך, והיא לו תבלין מן היצר (עפ”י עיני כל ח’).

‘ככתבם וכלשונם’

‘זעל בתו לישב בקובה של זונות... דשתנא אנא’ – ז’מה שהוקשה לך איך חז”ל הניחו שום קדשה בעולם, שהרי אינן מטהרות עצמן – חלילה שחז”ל יניחו קדשה ויתירוה, ואף אם תהיינה טובלות לנדותן, והכתוב צווח לא תהיה קדשה מבנות ישראל. וכתב הרמב”ם ז”ל שהיא אזהרה לה ולהבא עליה. והרמב”ן ז”ל כתב בפירוש התורה שהיא אזהרה לב”ד שלא יניחו בנות ישראל להפקיר עצמן לישב בעינים על הדרך או בקובה של זונות לזנות לכל יבא. ובאו ונצווה על דורנו שאין דומה יפה, וגדולי הדור העלם יעלימו את עיניהם פן יכשלו בני פריצי עמנו בנכריות ותצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש.

והקדשות שהיו בימי חז”ל שלא ברצון חכמים היו, אדרבה היתה גזרה ושמד לגזור עליהם כן, כמו

שאמרו על רבי חנינא בן תרדיון שגזרו על בתו לישב בקובה של זונות. ומ"מ נראה שבימיהם היו הקדשות נזוהרות מלשמש בימי נדותן כדמשמע התם בפ"ק דע"ז דאמרה ליה ברתיה דרבי חנינא בן תרדיון לרבי מאיר, דשתנא אנא' (מתוך שו"ת הריב"ש תכה).

(ע"ב) 'כל המתלוצץ – יסורין באין עליו... שתחילתו יסורין וסופו כלייה' –

'הוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפרוש (משלי יט): נכוננו ללצים שפטים. כי זה הוא דבר שהדין נותן אותו, כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים – אינו צריך שיתסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאתיו בלי זה, מכח הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות. אך הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כח ליצנותם – אין להם תיקון אלא השפטים, שאלה לא יהיה כח בליצנותם לדחותם מעליהם כאשר ידחו המוסרים. והנה כפי חומר החטא ותולדותיו, החמיר השופט האמתי בענשו, והוא מה שלמדנו ז"ל, קשה הליצנות שתחילתו יסורין וסופו כלייה...'. (מתוך מסילת ישרים ה).

דף יט

'שלא ישב במושב אנשי פלשתים, מפני שלצנים היו, שנאמר ויהי כטוב לבם ויאמרו קרא לשמשון וישחק לנו' – הגם שדבר זה ארע דורות רבים לאחר אברהם, למדו מזה על הדורות הקודמים. נמצינו למדים כי התופעות והגילויים היוצאים אל הפועל בזמן מסוים, הריהם טמונים כבר שנים רבות בקרב דורות עברו. והרי קיים אברהם ובמושב לצים לא ישב בכך שהתרחק מאנשים שגרעין של לצנות טמון אצלם בלבם (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ ח תשל"ב 'אחרית דבר מראשיתו'. וראה שם דוגמאות נוספות).

'אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש' – זו לשון הרמב"ם ז"ל: 'איזוהי תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשולון כח. כיצד, הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופירש ולא עבר – זהו בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אמר וזכר את בוראיך בימי בחורתיך. ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אעפ"י שאינה תשובה מעולה – מועלת היא לו ובעל תשובה הוא. אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו – עונותיו נמחלין...!'.
ענין אחר: כמו העץ שיכול אדם לתקנו, ואם יניחנו עד שתתייבש לחלוחיתו בעקמימותו – שוב אינו יכול. כל שכן שלא ידע זמנו וקצו ואולי ימות בלא תשובה ומעשים טובים (עפ"י דרשות רבי יהושע אבן שועיב, שופטים).

'אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ' –

'... ולכן, אם לבך מתאוה ללמוד מקרא יותר ממשנה או בהפך, וכן אם תאוה נפשך ללמוד תלמוד יותר מקבלה או קבלה יותר מתלמוד – ממה שתאוה נפשך דע שעל זה באת, ואחוז בה לעשות עיקר למודך בזה. ואפשר דעל זה רמזו רבותינו ז"ל באמרם 'אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ', שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו' – ירצה, באיזה חלקי התורה שתאוה נפשו יותר – שם ילמד, כגון במקרא או במשנה או תלמוד או קבלה או אגדה, משום שבודאי החלק הזה בא לקיים בפעם הזאת...'